

T. KONKOLY LILLA

„Vajha vármegyénkben többen is követnék e jó szív sugalta gyönyörű példát”¹

Adatok az Országos Stefánia Szövetség Tolna megyei szervezetének kialakulásához

A csecsemőhalandóság drámai problémája a századfordulót követően került a közérdeklődés fókuszába. Bár a korábbi évtizedekben már számos orvostörténeti forrás foglalkozott a téma súlyos kérdéseivel, mégis a szervezett anya- és csecsemővédelem kibontakozására, országos elterjedésére csupán a 20. század elején került sor. *Országos Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők védelmére* elnevezéssel 1915-ben alakult meg szervezete.

Jelen írásomban azt vizsgálom, hogy hogyan alakult ki az anya- és csecsemővédelem intézményrendszere, illetve Tolna megye ebbe miképpen kapcsolódott be, hogyan jöttek létre a Stefánia Szövetség helyi intézményei, nem lemondva dolgozatomban az egészségügyi és társadalmi előzmények bemutatásáról sem. Érintőlegesen foglalkozom a zöldkeresztes mozgalom megyebeli szerveződésével is, de tekintettel arra, hogy kutatásom fókuszában a Stefánia Szövetség anya- és csecsemővédő tevékenysége áll, ezért annak csupán rövid áttekintésére szorítkozom.

A SZERVEZETT ANYA- ÉS CSECSEMŐVÉDELEM EGÉSZSÉGÜGYI ÉS TÁRSADALMI ELŐZMÉNYEI

A dualizmus évtizedeit a gazdaság, a társadalom, a kultúra lendületes fejlődése, a polgári társadalom intézményrendszerének kiépülése jellemezte. A tudomány és a technika forradalmi fejlődése az egészségügy területén is látványos változásokat eredményezett. Nagy ütemben fejlődött az orvostudomány. Emelkedett az orvosképzés színvonala, megjelentek a szakági orvosiskolák. Ehhez az időszakhoz köthető Magyarországon – a tudományos szülészet-nőgyógyászatot megalapozó – Tauffer Vilmos (1851–1934), a nagy műveltségű Schöpf Merei Ágost (1805–1858) – az első magyar

¹ TVMK 1917. augusztus 2. (XXVII/XIII. évf. 31. sz.) 4.

gyermekgyógyász –, valamint id. Bókai János (1822–1884) – a gyermekgyógyászat első hazai egyetemi tanára – munkássága.²

A modern orvostudomány fejlődése mellett a 19. század második fele egyúttal a modern közegészségügyi jogalkotás meghatározó időszaka is egyben Magyarországon.³ A közegészségügyi viszonyok átfogó szabályozására az 1876. évi (XIV. törvénycikk) közegészségügyi törvény keretében került sor, amely azon belül, hogy kijelölte az egészségügy akkor legfontosabb érdeklődési területeit, a dajkaság, a lelencügy, a bábaképzés kérdéseire vonatkozó szabályozásokat is tartalmazott. A csecsemőhalálozás, illetve a lelencügy kérdéseivel foglalkozó kutatások az 1870-es évektől indultak meg nagyobb ütemben.⁴ A számos orvostörténeti forrás, egészségügyi felvilágosító irodalom mellett statisztikai és közegészségügyi elemzések, országos és szaklapok sajtóhírei sürgették a korszakban a példátlanul nagyszámú csecsemőhalálozás mérséklését.⁵ A magas csecsemőhalandóság, valamint az elhagyott, illetve törvénytelen gyermekek sorsának tragikus állapota miatt, a gyermekvédelem ügyének rendezése kiemelt jelentőségű volt.⁶

A 19. század második felében a csecsemő- és gyermekvédelem hazánkban társadalmi alapon szerveződött, kibontakozásában ekkor még csupán helyi társadalmi erők, lokális közösségek játszottak szerepet. Önkéntes csoportosulások, egyházi-polgári egyesületek, magánsegélyezési, társasági keretek között működött a gyermekvédelem. Hogy csak néhány példát említsünk a dualizmus időszakában létrejött számtalan segítő egyesület sorából, röviden felvázolva a gyermekvédelem szerveződésének egy-egy főbb állomását. Az árva és elhagyott gyermekekről való gondoskodás jegyében jött létre 1870-ben a Budapesti Első Gyermekmenedékhely Egyesület. A szegény, beteg, elhunyt, börtönben lévő szülők gyermekeit segélyező egyesület gróf Károlyi Istvánné és gróf Károlyi Korniss Clarisse szervezésében alakult.⁷ Dr. Szalárdy Mór (1851–1914) – a Szent Rókus Kórház szülész-orvosa – az 1870-es évek végétől közzétett kutatásaiban rámutatott a csecsemőhalálozás – és különösen a törvénytelen gyermekek nagyarányú elhalálozásának – problémájára. Kezdeményezésére alakult meg a szegény beteg gyermekekről és szülő nőkről való gondoskodás céljából a Szegény Beteg Gyermek Egyesület, amely 1887-től Fehér-Kereszt Egyesület néven működött tovább.⁸ Az orvosi vezetésű Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület kitartó munkájának köszönhetően a századfordulóra jelentős mértékben csökkent a kisgyermek halálozása.⁹

A 19. század utolsó évtizedében felgyorsult a csecsemőhalálozás elleni küzdelem és a kisgyermekvédelem.¹⁰ Az 1898. évi XXI. törvénycikk a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről rendelkezett. Eszerint az árva és a hatóságilag elhagyottnak nyilvánított hét év alatti gyermekek gondozási, ápolási költségeit az állam az ekkor létrehozott Országos Betegápolási Alapból fedezte,¹¹ amelyet a Belügyminisztérium egészségügyi osztálya felügyelete alá tartozó társadalmi szervek évente megigényelhettek.¹² Majd 1901-ben megszületett az állami gyermekvédelmet megalapozó törvény (1901. évi VIII. és XXI. törvénycikk), amely állami feladattá nyilvánította az árva gyermekekről való gondoskodást, e célból állami gyermekmenhelyek felállítását rendelte el.

A századfordulót követően számos újabb jótékonyági egyesület szerveződött. 1906-ban arisztokraták védnökségével jött létre az állami és társadalmi szervezésű gyermekvédelmet összehangoló – és ezáltal a gyermekvédelem szinte minden ágára (csecsemővédelemtől az ifjúságig) kiterjedő

² MOHOS 1997, 100–101.

³ MOHOS 1997, 100.

⁴ DEÁKY – KRÁSZ 2005, 320.

⁵ DEÁKY 2003, 199–200.

⁶ MOHOS 1997, 101.

⁷ PORNÓI 2010, 94.

⁸ KISS 2015, 44.

⁹ KAHLICHNÉ 2015, 16–17; KAPRONCZAY 2001, 53; KISS 2015, 44.

¹⁰ DEÁKY – KRÁSZ 2005, 322.

¹¹ PORNÓI 2010, 99.

¹² KAPRONCZAY 2001, 53.

hatáskörrel rendelkező – Országos Gyermekvédő Liga, amely az egyik legjelentősebb gyermekvédő egyesületté vált a 20. század elején.¹³ Szegénysorsú várandós és gyermekágyas nőket segélyezett az 1908-ban létrejött Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesület. Az 1911-ben megalakuló Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület a szegény, tbc-s gyermekek számára (Balatonalmádi-ban és Balatonszárszón) biztosított szanatóriumi ellátást.¹⁴ A gyermeknyaraltatás szervezésében az 1913-ban megalakított Budapesti Gyermeküdülőhely Egyesület töltött be fontos szerepet.¹⁵ A fent említett néhány példából is láthatjuk tehát, hogy az első világháborúig számos segítő egyesület jött létre Magyarországon a gyermekvédelem jegyében.

AZ ORSZÁGOS STEFÁNIA SZÖVETSÉG MEGALAKULÁSA

Az anya- és csecsemővédelem intézményrendszerének országos kiépítése ugyan csupán az első világháború éveiben indult meg, de – amint láthattuk is – a csecsemőhalandóság összetett és súlyos problémája már korábban is jelen volt. „Társadalmi párbeszédet generált” a magyar közgondolkodásban, nemcsak orvosi, (köz)egészségügyi, de szociális szempontból is értékelve a gyermekhalalozást, és ennek problémáját egyre inkább a „nemzet egészét érintő krízisként” tárta fel.¹⁶

A századelőn jellemző magas csecsemőhalálozás, majd az első világháború nagyarányú embervesztése¹⁷ egyre inkább az anya- és csecsemővédelem ügyének rendezése irányába terelte a figyelmet, rávilágítva arra, hogy *„a csecsemőhalálozás a nemzet egészét érintő kollektív probléma, amit csak egy kollektív, modern és szervezett csecsemővédelem válaszolhat meg.”*¹⁸ Országos szervezetét tehát nem csupán az egészségügyi és jóléti szükséglet hívta életre a 20. század elején, hanem megalakulása egyúttal válasz is volt, a társadalom egészét fenyegető demográfiai krízis jelenségére.¹⁹ Számos haladó gondolkodású orvos, arisztokrata és politikus támogatta egyre inkább a csecsemővédelem országos szervezetének megteremtését. A háborúval felgyorsultak tehát az ilyen irányú törekvések, a csecsemővédelem intézményrendszerének kiépítése a háború első éveiben megindult.

Ezúttal azonban nem csupán egy újabb szociális, karitatív ügyet szolgáló jóléti egyesület szándékoztak létrehozni. A kitűzött cél az volt, hogy – a helyi erőket, autonóm egyesületeket egy országos szövetség keretébe illesztve – az anya- és csecsemővédelmet az ország egész területén megszervezzék, végső soron az ország közegészségügyét nagymértékben előmozdítsák.²⁰ Ezt a nagyszabású munkát a szervezők széleskörű összefogással, az állam, a helyhatóságok és a társadalom együttműködésével kívánta elérni, minden „szereplő” számára jól meghatározott feladatokkal.²¹ *„Az államnak kell tehát törvényhozó hatalmát és anyagi erejét az anya- és csecsemővédelem szolgálatába állítani, abban a tudatban, hogy a csecsemőkre fordított pénz, nem áldozat, hanem a legjobb befektetés. (...) Nem kevésbé fontos azonban a községek közreműködése, mert egyes gyakorlati intézkedések sikerét csakis a helyi viszonyokhoz való gyors és könnyű alkalmazkodás biztosítja. (...) Az egyesületi tevékenységek körébe tartozik rendszerint a szülő nőknek a szükséges higiénikus felszereléssel való ellátása, u.n. vándorkosarak formájában. (...) Társadalmi feladat az u.n. szoptatási pénztárak létesítése (...) vagy olyan vendéglők felállítása, amelyekben a rászoruló, terhes és szoptató asszonyok ingyen ebédet kapnak, vagy tejkonyhák, amelyek a szoptatókat látják el tejjel.”*²²

¹³ PORNÓI 2010, 103.

¹⁴ KAPRONCZAY 2001, 53–54.

¹⁵ KAPRONCZAY 2001, 55–56.

¹⁶ KAPPANYOS 2020, 134.

¹⁷ A katonai veszteség mellett a háborúval szükségszerűen együtt járó születésszám-csökkenés, valamint a gyermekhalandóság-növekedés jelentősen befolyásolta, még inkább felerősítette a csecsemővédelem országos szervezésének ügyét.

¹⁸ KAPPANYOS 2021, 81.

¹⁹ KAPPANYOS 2020, 136.

²⁰ MOHOS 2001, 439; KAHLICHNÉ 2015, 23.

²¹ MADZSAR 1915, 7–15.

²² MADZSAR 1915, 7–13.

A szervezőmunkában a kor kiemelkedő gyermekgyógyász szakorvosai vettek részt, mint például dr. Heim Pál (1875–1929), a csecsemőgyógyászat nemzetközileg elismert kutatója, ifj. dr. Bókay János (1858–1937), a modern gyermekgyógyász oktatás megalapozója, dr. Tauffer Vilmos (1851–1934) szülész-nőgyógyász, egyetemi tanár. Az orvosi kar nagyjai mellett azonban a hazai politikai elit és az arisztokrácia is szerepet vállalt az országos szervezet²³ létrehozásában, amelynek ünnepélyes alakuló ülésére 1915. június 13-án került sor a budapesti Újvárosháza közgyűlési termében.²⁴ A szövetség elnöke gróf Apponyi Albert (1846–1933) (a korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter), fővédnöke Zita királyné, névadója és védnöke gróf Lónyay Elemérné – Stefánia belga királyi hercegnő (1864–1945), a tragikus körülmények között elhunyt Habsburg Rudolf trónörökös özvegye – volt.

A Szövetség munkája alapelveit, programját öt pontban foglalta össze: „1. Az anya nem kerülhet rosszabb gazdasági helyzetbe azért, mert új embernek ad életet és gyermeket nevel (...). 2. Az anyát és magzatját meg kell óvni a szülési folyamat veszélyeitől. 3. Lehetővé kell tenni, hogy minden anya maga szoptassa csecsemőjét. 4. A tudatlanság a csecsemő nevelés köréből származó az anyák megfelelő tájékoztatása által. 5. A társadalom ismerje fel a nagy csecsemőhalandóságban rejlő óriási nemzeti veszedelmet.”²⁵

A szervezet legfontosabb célkitűzése tehát a nagyszámú csecsemőhalálozás csökkentése volt, az anyák és csecsemők egészségvédelmének országos megszervezése tanácsadással, családlátogatással, a megfelelő gondozási ismeretek oktatásával. Egyik legfontosabb munkaterülete tehát az anyavédelem, amely nemcsak a szülő nők, de a terhes és szoptató anyák védelmét is jelentette. Munkájuk másik fontos területe a csecsemő- és kisgyermekvédelem, amely az újszülötteken kívül, 3 éves felső korhatárig minden kisgyermek védelmére kiterjedt.

Az anya- és csecsemővédelmi munkájuk közvetítésében a szövetség központi kérdésnek tartotta az édesanyák szociális helyzetére, személyes életvitelére szabott tanácsadást. Tauffer doktor szavait idézve: „Minekünk be kell hatolni a nép közé, hajlékában kell felkeresnünk őt, (...) ha arra várunk, hogy ő jöjjön hozzánk tanácsért és segélyért, ügyünk veszve van.”²⁶ A támogatásra szoruló anyához a védőnő tehát kijárt, hívás nélkül magától kereste fel, ingyen látogatta az anyákat.²⁷ Ezt a rendkívül szerteágazó feladatkört azonban – a szövetség meggyőződése szerint – csak arra alkalmas és megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakemberek végezheték. „Ilyen munkára csak melegszívű és intelligens nő való, ki e veleszületett és belenevelt értékes lelki tulajdonságokhoz még hozzá tanulta mindazt, amit higiénés gyermekápolási és szociális szempontokból tudnia szükséges avégből, hogy az anyáknak és csecsemőknek támogatója lehessen a család és a nemzet érdekében.”²⁸

A feladatot ellátó hivatásos, nőkből álló szakembergárda képzésére, megalakulását követően rendszeresen szervezett védőnő tanfolyamokat a Stefánia Szövetség. Az első anya- és csecsemővédőnői tanfolyam megszervezésére 1915 novemberében került sor. A jelentkezés feltétele: feddhetetlen élet, írni-olvasni tudás magyar nyelven, elvégzett négy polgári iskolai osztály volt. A második kurzus megszervezését (1916. október) követően rendszeresen indítottak tanfolyamokat. Az okleveles anya- és csecsemővédőnői képesítés megszerzését követően biztosítva volt a szövetség alkalmazásában történő elhelyezkedésük.²⁹

Az általuk ellátott sokrétű tevékenységet így foglalta össze a szövetség egyik korabeli kiadványa. „A (...) védőnő a védelem szociális és egészségügyi szolgálatokat teljesítő katonája, munkása és

²³ A hadbavonultak családjainak támogatására 1914 júliusában Budapesten létrejött a Városi Népsegítő Iroda, amely működését hamarosan dr. Madzsar József orvos, szociálpolitikus kezdeményezésére az anya- és csecsemővédelemre is kiterjesztette. Az így létrehozott szervezetből – a Központi Segítő Bizottság Anyavédő Osztályából – bontakozott ki az Országos Stefánia Szövetség (KAHLICHNÉ 2015, 20).

²⁴ KAHLICHNÉ 2015, 21.

²⁵ KAHLICHNÉ 2015, 24.

²⁶ Beszámoló dr. Tauffer Vilmos előadásáról a Pesti Hírlapban, 1917. (Idézi: KAHLICHNÉ 2015, 20; KAPPANYOS 2020, 148.)

²⁷ KAPPANYOS 2020, 148.

²⁸ Beszámoló dr. Tauffer Vilmos előadásáról a Pesti Hírlapban, 1917. (Idézi: KAHLICHNÉ 2015, 29.)

²⁹ KISS 2015, 46.

rendőre egy személyben. Katonája, mert fel van vértézve a tudás mindazon fegyverével, mellyel sikeresen küzdhet meg a tudatlansággal, babonával, rossz szokásokkal, előítéletekkel: mindazon fegyverekkel mellyel felveheti a harcot a csecsemőket pusztító betegségek, a természetellenes csecsemőtáplálás, az anyák korai sírba szállását okozó gyermekágyi láz, a népbetegségek, az alkoholizmus (...) ellen. Munkása, mert tanít, nevel, dolgozik, s a csecsemőápolást előidéző romjainak elhordásával új, egészséges nemzedék létrehozását és felnevelésének lehetőségét építi meg. Rendőre, mert felkutatja a segélyre szoruló anyákat és családokat, mert ellenőrzi, hogy azok a segélyek, melyeket részükre a társadalom és az állam köteles jótékonyasága juttat: odafordíttatnak, ahová szánták őket, arra a célra szolgálnak-e, melyre adattak (...).³⁰

A védőnők „proaktív” szerepvállalása mellett a szövetség másik legmeghatározóbb alapelve a prevenció volt, amely szerint a bajokat megelőzni kell, elébük menni, nem elég a betegségeket gyógyítani.³¹ Felismerték, hogy számos egészségügyi probléma valójában a rossz szociális körülményekre (szegénység, zsúfoltság, nyomor) vezethető vissza, ezért nem csupán gyógyítani kell a betegségeket, hanem küzdeni kell a szegénység és az ezzel járó izoláltság ellen is.³² A higiénés helyzet javulását gátolták sok esetben a vidéken még mindig erősen élő hiedelmek, babonák.³³ Különösen a szülés, a gyermekágy idejét kísérte számos babonás szokáscselekmény. „Közhiedelem az, hogyha az újszülött emlőjéből tejszerű váladék válik ki, azt ki kell fejni, mert az boszorkánytej és megrontja a csecsemőt. Ez indokolatlan fejéssel idézik elő aztán a legtöbb esetben az újszülött emlőjének gyulladását. (...) Tüdővész ellen a nép hitében a leghatásosabb gyógyszer a beteg saját vizelete, a melyet meg kell, hogy igyon. Pókháló, tehéntrágya köztudomású, hogy a legjobb gyógyszer nyílt sebek kezelésére.”³⁴ A tudatlanság és az egészségre ártalmas babonák felszámolásában a szövetség legcélravezetőbbnek az édesanyák oktatását tartotta. A megfelelő gondozási ismeretek, valamint a higiénés alapszabályok közvetítése elsősorban a védőnők feladata volt. Munkájuk központjában tehát a megfelelő információk átadása, vagyis a tudásközvetítés állt.³⁵ „(...) hogy a megszületett csecsemők magas százaléka pusztuljon el azért, mert a szegény asszonyokat nem oktatjuk ki teendőik felől, vagy nem adunk nekik segítséget anyává-levésük idejében, vagy azután módot gyermekük gondozására, az amellet, hogy csapás, szégyen is egy országra.”³⁶

Az országos hálózat kiépítése 1916-ban indult meg, az anya- és csecsemővédelmi munka alapját képező fiókszövetségek létrehozásával. Szerveződésük elsősorban a nagyobb településeken kezdődött meg. A fiókszövetségek összefogták a helyi társadalom jótékonykodásba vonható tagjait, így biztosítva a csecsemővédelmi munka társadalmi támogatottságát.³⁷

Az első évben az országos szövetség mintájára Szegeden, Aradon, Debrecenben, Újpesten, Kolozsváron, Salgótarjánban és Pakson, majd a következő évben Temesváron is megalakult a Stefánia Szövetség helyi fiókszervezete. A legkorábbi Tolna megyei szerveződés, a Pakson létesített Stefánia Anya- és Csecsemővédő Egyesület 1916. október 1-én alakult meg, elnöke Rassovszky Juliánne, orvosa dr. Záboji Béla volt.³⁸

Az 1917-es év a szövetség működése szempontjából meghatározó esztendőnek bizonyult. A 39.088/1917. BM és a 135.840/1917. BM számú rendelet állami feladattá nyilvánította az anya- és csecsemővédelmet, amelynek megszervezésével a Belügyminisztérium alá rendelt Stefánia Szövetséget bízta meg.³⁹ Ezzel a Stefánia Szövetség mint eredendően társadalmi alapon szerveződő orszá-

³⁰ Uj Magyarország felé 1918, 6.

³¹ KAPPANYOS 2020, 148.

³² KAPPANYOS 2020, 136.

³³ SIMONIK 2015, 190.

³⁴ KELLER 1927, 5–6.

³⁵ KAPPANYOS 2021, 67.

³⁶ KÁROLYI 1916, 6.

³⁷ SIMONIK 2015, 196.

³⁸ TVMK 1916. október 12. (XXVI/XII. évf. 68. sz.) 3.

³⁹ KISS 2004, 111.

gos szövetség, államilag támogatott szervezetté vált. A rendelet a szövetség legfontosabb feladataul egyrészt a védőintézeti anya-, csecsemő- és kisgyermekvédelmet, valamint a munkájukat népszerűsítő egészségügyi propagandát, másrészt e fontos szolgálatot teljesítő egészségügyi szakszemélyzet – a védőnők – képzését jelölte meg.

A Stefánia Szövetség kezdetben a 10.000 lakosnál népesebb településeken indította meg szervezőmunkáját, amelyeknek anyagi teljesítőképessége, szervezettebb társadalmi élete jobban lehetővé tette az ilyen irányú törekvéseket. Célul tűzte ki azonban az anya- és csecsemővédelem további, a kisebb települések irányába történő szervezését is. Fontosnak tartották munkájuk kiterjesztését a tuberculosos és nemibetegségek elleni küzdelemre is, ezzel tehát egy általános egészségvédelmi rendszer kiépítését célozva meg.⁴⁰

A vesztes világháborút követő forradalmak, majd a trianoni békeszerződés súlyos megrázkódtatással járt. A Monarchia széthullása, majd az ország feldarabolása, a területi elcsatolások új helyzetet teremtettek Magyarországon. Az országot sújtó gazdasági problémák, anyagi nehézségek a Stefánia Szövetség működését is megnehezítették. Az állami támogatás elapadása nem csupán a védőnőképzést, de a szövetség munkáját is veszélyeztette. A talpra állásban, az újjászervezés nehéz munkájában nemzetközi szervektől is érkezett segítség a húszas évek elején. A Holland Misszió közreműködésével a fővárosban rendelőintézet, illetve tejkonyha jött létre, ez utóbbit kezdetben az Uránia Nővédő Egyesülettel együtt üzemeltették. Megkezdődött a fiókszövetségek újjászervezése is, míg 1920-ban 27, az 1923-as év végére már 69 fiókegylet működött az országban. Számuk a harmincas évek folyamán is fokozatosan emelkedett.⁴¹ A nehéz sorsú anyák megsegítésére alakult meg az Apponyi Albert Anyaotthon Budapesten 1921-ben.⁴² Jelentősnek bizonyult az Amerikai Vöröskereszt Egylet támogatása is, amely védőintézetek (ún. „dispensaire”) felállítását tűzte ki célul országszerte. A szakellátás intézményes alapjainak újjászervezése érdekében 1921–1922-ben országosan 56 anya- és csecsemővédő intézet felállításával segítette a Stefánia Szövetség munkáját. A megalapított intézetek fenntartását és igazgatását az Országos Stefánia Szövetség 1922. július 1-vel vette át az Amerikai Vöröskereszt szervezettől, ezzel az egészségvédelem szervezése – egy időre – a Stefánia Szövetség önálló hatáskörébe került.⁴³

A húszas évek elején tehát nagy lendülettel megindult az országos hálózat kiépítése. A védőintézetek létesítése mellett megkezdődött a szövetség külső intézményeinek szervezése is. A nagyobb településeken anyaotthonok, szülőintézetek létesültek, amelyek keretében intenzív preventív munka bontakozott ki. A szülőintézeteket a rendellenesnek ígérkező szülések lebonyolítására hozták létre, számuk azonban csak a harmincas években ugrott meg országszerte. A rossz lakáskörülményeken – az állástalanná vagy hajléktalanná vált anyák helyzetén – igyekeztek segíteni az anyaotthonok. Az Apponyi Albert Anyaotthon mellett 1926-tól újabb intézmények létesültek. A kisgyermekes egészségvédelmet célzó tejkonyhákat az anyatejjel nem táplálható csecsemők számára és a helytelen táplálásból fakadó nagyszámú csecsemőhalandóság visszaszorítása céljából hozták létre országszerte.⁴⁴ Az első ilyen intézmény az Uránia tejkonyha volt, majd 1939-re már 150 Stefániás tejkonyha működött országszerte.⁴⁵ A csecsemők mellett az 1–3 éves kisgyermekes egészségvédelmében is szerepet vállaló szövetség bölcsődék és napközi otthonok felállításával igyekezett tehermentesíteni az édesanyákat, ellátást és felügyeletet biztosítva a kisgyermekes számára. A napközi otthonok megszervezésével a 3 év alatti gyermekek egészére kiterjesztették a napközbeni szakszerű felügyeletet.⁴⁶

⁴⁰ KISS 2015, 47.

⁴¹ UGRON 1937, 5.

⁴² KISS 2015, 47.

⁴³ KISS 2015, 48.

⁴⁴ KISS 2015, 49.

⁴⁵ Jelentés 1939, 40.

⁴⁶ KISS 2015, 49.

Folyamatosan gyarapodott a szövetség alkalmazásában álló orvosok és az „egészségügyi segéd-személyzet” besorolásba tartozó anya- és csecsemővédőnők létszáma. A védőnők 1925-től csak az Anya- és Csecsemővédőnőképző Intézetben szerzett védőnői oklevél birtokában láthattak el szakfeladatot. A képzés időtartama, tananyaga a szövetség megalakulását követően folyamatosan bővült, változott. A kezdetben 6 hetes tanfolyamokat 1918-ban 3 hónaposra, majd az 1921-es újraindítást követően 1 évre emelték.⁴⁷ Az 1925-ben újjászervezett védőnőképzés a korábbiaknál szigorúbb feltételrendszert támasztott. A felvételhez szükséges elvégzett legalább négy gimnáziumi osztály megléte mellett a „pálya” iránt elhivatottságot, illetve meghatározott időtartamú előképzettséget (védőintézeti gyakorlatot) követeltek meg. A már 2 évesre bővült képzési idő az alábbiaknak megfelelően alakult. A 10 hónapos elméleti képzést 6 hónapos gyakorlati munka előzte meg, majd az elméleti képzés sikeres zárulását követően újabb 6 hónapos gyakorlat következett. Az oklevél megszerzését követően ideiglenesen kinevezett védőnőt csak 2 évi kifogástalan munka után véglegesítették.⁴⁸

A védőnők egészségvédelmi munkája egyfelől a védőintézetekhez kapcsolódott, tanácsadói munkájukat ott a szakorvossal együttműködve végezték. Másrészt rendszeresen látogatták a családokat, kijártak a családokhoz, így nemcsak azok egészségi állapotáról, hanem a családok személyes élethelyzetéről, szociális körülményeiről is informálódni tudtak. A rászoruló családokat így – a védőnők közvetítése révén – a helyi fiókszervezet pénzzel vagy egyéb juttatásokkal (ruha, élelmiszer, tűzifa) is támogatni tudta. Segélyjogosultság alapján ugyanis utalványra tartós élelmiszert (cukor, dara stb.), szappant, ruhát adtak, de átmeneti időre szülészeti vándorlását és csecsemőkelengyét is kölcsönöztek a rászoruló családok számára. A védőnők az egészségvédelmi és szociális téren folytatott munkájuk mellett – kapcsolatot tartva a szakhatóságokkal – erkölcsi, jogvédelmi kérdések tisztázásában is közreműködtek. Állásszerzéssel, házasságkötés „előmozdításával”, illetve a kisgyermek családjogi helyzetének rendezésével kapcsolatban segítve az édesanyákat.⁴⁹

Munkája népszerűsítése érdekében a Stefánia Szövetség intenzív propagandát folytatott. A védőintézetek falán elhelyezett plakátok, faliképek az egészséges életmódra nevelés szemléltetését szolgálták. A szoptatással, fertőző betegségekkel kapcsolatos röpcédulák, kiskáték mellett egészségneveléssel foglalkozó szakkönyvek is születtek. A Stefánia Szövetség által rendszeresen kiadott Magyar Anyák Naptára a csecsemőgondozás kérdéseivel kapcsolatban nyújtott hasznos tanácsokat.⁵⁰ Szakmai folyóiratuk *Anya- és csecsemővédelem* címmel jelent meg 1928–1941 között, majd 1941 után *Anya- és gyermekvédelem* címmel működött tovább. Az ismeretterjesztés leghatékonyabb formájának azonban mégis a szakorvosok és védőnők előszóban történő ismeretközvetítését, előadásait tartották. A bábák részére az anya- és csecsemővédelem legfontosabb kérdéseiről előadásokat, az édesanyák oktatása céljából ún. „Anyák iskolája” tanfolyamokat szerveztek.⁵¹

A STEFÁNIA SZÖVETSÉG TOLNA MEGYEI SZERVEZETÉNEK KIALAKULÁSA

A szervezet Tolna megyei kiépülése lassan haladt, noha gróf Apponyi Sándor magánkezdeményezésére már 1917-ben létesült közdőnői állás Lengyel székhellyel. A pozíciót dr. Szana Sándor budapesti gyermekmenhely-igazgató javaslatára Sebestyén Mária védőnő töltötte be. Működése a székhelyen kívül Závod, Mucsi, Apar, Hant, Szárazd⁵² és Kisvejke településekre terjedt ki. Meglátogatta az ellátási körzetébe tartozó gyermekágyas családokat, a csecsemők gondozásának helyes módjára tanítva a fiatal anyákat. Eredményességéről a Tolnavármegye és Közérdek 1917. augusztus

⁴⁷ KISS 2015, 51.

⁴⁸ KAHLICHNÉ 2015, 54–63; KISS 2015, 51–52.

⁴⁹ GAÁL 1989, 397.

⁵⁰ TMU 1936. július 8. (XVIII. évf. 54. sz.) 4.

⁵¹ KAHLICHNÉ 2015, 52–53.

⁵² Valószínűleg elírás Száráz helyett.

2-i lapszámában olvashatunk: „Az anyák mindenütt igen szívesen fogadják a helyes irányítást és az intézmény rövid fennállása óta is már öröndetesen tapasztalható annak a csecsemő egészségügyre terjedő öröndetes hatása. Vajha vármegyénkben többen is követnék e jó szív sugalta gyönyörű példát és szerveznének minél több védőnői állást.”⁵³

A lengyeli magánkezdeményezést követően egy évvel a következő – immáron a Stefánia Szövetség szervezésében megvalósuló –, Szekszárdon létesített egylet indításában is jelentős szerepet vállalt gróf Apponyi Sándorné. „50 ezer koronás adományával lehetővé tette, hogy a gyermekvédelem ügye a vármegye egész területén megbirkózhassék a kezdet nehézségeivel.”⁵⁴ A fiókegylet megalakulására 1918. május 9-én ünnepélyes keretek között került sor. Az alakuló ülésre dr. Szana Sándor udvari tanácsos, székesfővárosi gyermekmenhely-igazgató főorvos és dr. Madzsar József egyetemi tanár, a szövetség ügyvezető igazgatója érkeztek Budapestről. Előadásukban hivatkozva a Tolna megyei nagyszámú (21%) csecsemőhalálozási adatokra, az anya- és csecsemővédelem megszervezését, valamint a szakképzett védőnői hálózat mihamarabbi kiépülését sürgették.⁵⁵ A kezdeti lelkesedést tükrözte az esemény korabeli sajtóvisszhangja. „Egymásután alakulnak meg a vármegyei és városi Stefánia-Szövetségek, hogy a maguk működési területén egyesítve a helyi hatóságok, a már meglévő intézmények és a társadalom erejét és eszközei legyenek az anya- és csecsemővédelemnek a tanítás, a felvilágosítás, a szociális segélynyújtás nagyszabású és aprólékos munkájában.”⁵⁶ A vesztés háború, a forradalmak, a gazdasági nehézségek azonban nem kedveztek az egyesületi szerveződésnek. Az első kezdeményezés kudarcára három évvel később így emlékezett vissza a Tolnamegyei Ujság: „(...) a képviselőtestület szervezett ugyan nagyon szerény díjazással két védőnői állást, de ez a társadalmi és egyesületi közreműködés hiányában életképtelennek bizonyult.”⁵⁷

Az anya- és csecsemővédelem újjászervezése Tolna megyében – országos mintára – a húszas évek elején indult meg, amelyet Szekszárdon a Szociális Misszió Társulat karolt fel elsőként. A századelő katolikus nőmozgalmaiból formálódó magyar női szerzetesi közösséget Farkas Edit alapította 1908-ban, szekszárdi szervezete 1920 márciusában jött létre Fejős Imréné vezetésével.⁵⁸ A valláserkölcsi, hitbuzgalmi alapon szerveződő társulat igen széleskörű társadalomgondozó (szociális és karitatív, jótékonykodó) feladatot látott el. A szegények és betegek gondozása mellett a gyermek- és ifjúságvédelem, valamint a keresztény nővédelem ügyét is tevékenyen szolgálta. Szekszárdon a szegényügyi, valamint a kórház- és fogházmissziós szakosztályok létesítését követően az anya- és csecsemővédelem ügyét is felkarolta.⁵⁹

Ez utóbbi szekszárdi megszervezését sürgette a Tolnamegyei Ujság 1921. január 8-án megjelent cikke is: „Szekszárdnak ma még öntudatos és intézményesen megszervezett anya- és csecsemővédelem nincsen. (...) Az első lépést tehát a sikeres működés felé (...) a könnyen mozgékony, jótékonykodni és a közügyekkel foglalkozni szerető hölgy közönségünknek kell megtennie. Üljenek össze a városháza nagytermében és alakítsák meg az Országos Anya és Csecsemővédő Szövetség alapszabályainak mintájára a szekszárdi anya és csecsemővédő egyesületet, lehetőleg mint az országos egyesület fiókja működjön, mert ma a központ nagy vagyonnal rendelkezik és támogatásukra a szekszárdi egyesület biztosan számíthat. Azután (...) létesítsen központi irodát, ahol nyilvántartandók a védőnői jelentések, környezet tanulmányok, látogatásaik, a látogatások eredményei, a lebetegedő és szülő anyáknak juttatott adományok, segélyek, a csecsemő érdekében tett intézkedések, itt tartson az egyesületi orvos tanácsadó órákat a szegény anyáknak, itt intézzék el ügyes bajos dolgaikat, kérvényeiket stb.;

⁵³ TVMK 1917. augusztus 2. (XXVII/ XIII. évf. 31. sz.) 4.

⁵⁴ TVMK 1918. május 9. (XXVIII/ XVI. évf. 19. sz.) 1.

⁵⁵ TMK 1918. május 12. (XLVI. évf. 19. sz.) 1–2.

⁵⁶ TMK 1918. május 5. (XLVI. évf. 18. sz.) 1.

⁵⁷ TMU 1921. január 8. (III. évf. 2. sz.) 2.

⁵⁸ MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 20.783/930. Körrrendeletek, egyesülési és gyülekezési jog szabályozása.

⁵⁹ MNL TML X.207. Szekszárdi Szociális Misszió Társulat iratai.

*létesítsen tejkonyhát, ahonnan azok az anyák, akik gyermekeiket szoptatni képtelenek, naponta jó és kedvezményes áron, vagy ingyen tejhez juthassanak, indítsanak propagandát, hogy a közönség minden rétegében élénk érdeklődés nyilatkozzék meg e nemzetmentő munka iránt.*⁶⁰

Az anya- és csecsemővédelmi szakosztály alakuló ülésére végül 1921. május 30-án Ruffy Pál, az állami gyermekmenhelyek országos felügyelője⁶¹ és Horváth Gertrúd missziós nővér jelenlétében került sor.⁶² Elnökévé Forster Zoltánnét – az alispán feleségét –, alelnöknek özvegy Döry Lászlónét választották, a titkári teendőket dr. Cs. Pap Jenő városi tanácsosra bízta. A szakosztály működését a Fejős-házban kezdte meg.⁶³ A Társulat keretében szervezett „anya- és csecsemővédőnői” állást Kréthy Sarolta bonyhádi okleveles védőnő töltötte be.⁶⁴

A Stefánia Szövetség vezetését 1921-től dr. Keller Lajos jogász, szociálpolitikus vette át, aki nagy szakértelemmel látott a szervezőmunkához. Az anya- és csecsemővédelem országos hálózatának kiépítése ezzel új lendületet nyert. A szövetség a Tolna megyei fiókszövetség megszervezésével és a Szociális Misszióval – e célból – folytatott egyeztetések lebonyolításával dr. Örfy Lajos⁶⁵ nőgyógyász szakorvost bízta meg. A szervezési munkálatok aktualitásáról az 1921. november 22-én kelt levelében tájékoztatta a Szociális Misszió szekszárdi vezetőségét. *„Szövetségünk működését nemcsak Szekszárd városára, hanem egész Tolnavármegyére ki kell terjesztenie. (...) fontos ez most annyival is inkább, mert az Amerikai Vöröskereszt Anya és csecsemővédő akciója Szövetségünkkel szervesen együttműködve végzi munkáját.*”⁶⁶

A következő hetekben zajló egyeztetések eredménye az lett, hogy az anya- és csecsemővédelem Szekszárdon továbbra is maradt a Szociális Misszió Társulat irányítása alatt, egyúttal azonban ez a már meglévő szakosztály vált az Országos Stefánia Szövetség szekszárdi fiókszervezetévé is. *„A Soc. Misszió szakosztálya (...) mint a Stefánia Szövetség szekszárdi fiókja működik és látja e1 a helyi anya és csecsemővédelmet.*”⁶⁷ Az országos szervezet éves jelentései Szekszárd vonatkozásában – a Stefánia Szövetség 1940-es megszűnéséig – e kettős irányítás alá tartozó anya- és csecsemővédelmi munkáról számoltak be.⁶⁸ Az Amerikai Vöröskereszt támogatásával – ahogy már láthattuk – 1921/1922-ben országszerte megindult a védőintézetek (ún. „dispensaire”) felállítása, amelyek közül egyet – Pedlow kapitány⁶⁹ közbenjárásával – Tolna megye székhelyén, Szekszárdon szándékoztak berendezni. Az előzetes megállapodásoknak megfelelően az Amerikai Vöröskereszt vállalta az intézet teljes felszerelését, valamint 1922. június 30-ig – a következő fél évre – esedékes költségek (a személyzet fizetése és az intézet vezetéséhez szükséges eszközök) finanszírozását, amennyiben a város egy arra alkalmas épületet tud erre a célra rendelkezésre bocsátani.⁷⁰

Az 31. számú szekszárdi dispensaire 1922 februárjában kezdte meg működését ideiglenes jelleggel az „alsóutcai óvoda”⁷¹ arra kijelölt helységében. Élére dr. Örfy Lajos városi tisztifőorvost,

⁶⁰ TMU 1921. január 8. (III. évf. 2. sz.) 2. Dr. Cs. Papp Jenő, a Kolozsvári Anya- és Csecsemővédő Egyesület volt főtitkára beszámolója.

⁶¹ Ruffy Pál (1854–1934) jogász, politikus, országgyűlési képviselő 1896 és 1903 között. Kulcsszerepet vállalt az állami gyermekvédelem kiépítésében, 1903-tól a gyermekmenhelyek országos felügyelője.

⁶² MNL TML X.207. Szekszárdi Szociális Misszió Társulat iratai.

⁶³ TMU 1921. szeptember 17. (III. évf. 39. sz.) 3.

⁶⁴ MNL TML X.207. Szekszárdi Szociális Misszió Társulat iratai.

⁶⁵ Dr. Örfy Lajos 1888. június 26-án született Szekszárdon, orvosdoktori diplomáját 1911-ben Budapesten szerezte. 1918–1921-ig a budapesti M. Kir. Bábaképző Intézet tanársegédje volt, eközben a budapesti Fehér Kereszt Kórházban bel- és csecsemőgyógyászati továbbképzésben vett részt. Dr. Lovrich József (a budapesti bábaképző igazgatója) véleménye szerint Örfy doktor *„elsőrangú szülész és nőgyógyász, kitűnő operateur, elsőrangú tanár*”. 1920-ban tisztiorvosi képesítést szerzett Budapesten, 1921-től a szekszárdi Ferencz Kórházban elhelyezett bábaképző intézet vezetője lett. MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Köz-igazgatási iratok 15680/921. A Ferencz Kórház belgyógyász orvosi állásra beküldött pályázati kérvények.

⁶⁶ MNL TML X.207. Szekszárdi Szociális Misszió Társulat iratai. Keller Lajos 1921. november 22-én kelt levele a Szociális Misszió Társulat szekszárdi vezetőségének.

⁶⁷ TMU 1921. december 17. (III. évf. 52. sz.) 3.

⁶⁸ Jelentés 1936; Jelentés 1937; Jelentés 1938; Jelentés 1939; Jelentés 1940.

⁶⁹ I. G. Pedlow kapitány, az Amerikai Vöröskereszt Magyarországi kirendeltségének vezetője.

⁷⁰ Egy legalább négy szobából (váró, orvosi rendelő, központi iroda és a védőintézet teljes adminisztrációját ellátó fővédőnői lakoszo-
ba) álló épület megléte volt a védőintézet létesítésének előfeltétele.

⁷¹ Béri Balogh Ádám utcai óvoda.

Misszió Társulat szakosztálya – amely tehát egyúttal a Stefánia Szövetség szekszárdi fiókegylete is volt – a helyi anya- és csecsemővédő intézet munkáját. A babakorzót, csecsemőünnepélyt, gyermeknap ünnepélyt, gyermekmajálisat a csecsemővédelmi munka népszerűsítése céljából szervezték meg több alkalommal a húszas, harmincas években. 1926 júniusában a sétakertben megrendezésre kerülő eseményt a gyermekek felvonulása színesítette. A gimnázium udvaráról induló menet élén a csecsemőkkel felvonuló édesanyákat, a 2–6 éves jelmezes gyermekek csoportja követte, végül a gyermekek előadása zárta a programot.⁷⁷ A gyűjtésekből, ünnepségek szervezéséből befolyt bevételeket tehát az anya- és csecsemővédő szakosztály szükség szerint „védencek” támogatására, szociális segélyezésre fordították.

Az Anya- és Csecsemővédő Intézet elhelyezésének ügye sokáig megoldatlan maradt Szekszárdon. Számos panasz ellenére még 1930-ban is – az eredeti tervek szerint is csak ideiglenesen használt Béri Balogh Ádám utcai óvoda épületében – működött az intézet, holott az már jó ideje nem felelt meg az egészségügyi követelményeknek. *„Panaszkodva említette Gockler Györgyné, hogy a szakosztály helyiségeit meg kellene változtatni, mert egészségtelenek és a falai annyira nedvesek, hogy a babakelengyék megpenészednek.”*⁷⁸ Néhány hónappal később az intézet áthelyezésének javaslatáról így tudósított a Tolnamegyei Ujság: *„Sajnálatos, hogy az Országos Stefánia Szövetség Szekszárdi Anya- és Csecsemővédő Intézete és annak az amerikai jótékonyágból származó szép berendezése még mindig abban a szinte lehetetlen állapotban levő helyiségben tengődik, amelyben az akkori szükség nyomása alatti ideiglenes elhelyezést nyert és amely sem az intézet saját egészségügyi követelményeinek, sem az egészségügyi közérdeknek nem felel meg. Nagyon kívánatos volna, Szévald Oszkár alispán azon jól megfontolt és helytálló elgondolása, amely az intézetnek a kórház régi épületében óhajt megfelelő, teljesen izolált, különálló és közvetlenül az utcáról hozzáférhető helyet biztosítani.”*⁷⁹ A városvezetés által kijelölt új helyére, a vármegyei közkórház régi épületébe végül 1931-ben került át az intézet. Innen 1935-ben költözött át a város Vörösmarty utcai ingatlanába,⁸⁰ ahol még az év szeptemberében tejkonyhája is nyílt a szekszárdi védőintézetnek.⁸¹ A napközben dolgozó szülők gyermekeinek elhelyezésére a Vörösmarty utcában 1934-ben – Szent Erzsébet Otthon néven⁸² – Napközi Otthon létesült, ahol a Stefánia Szövetség szakképzett védőnője felügyelt kora reggeltől estig a kisgyermekekre.⁸³ 1935. január 1-től már két orvos látta el a szekszárdi intézetben az orvosi feladatokat, az anyavédelmi teendőket dr. Lichtenberg Andor, a csecsemővédelmet pedig dr. Fehér Márton (2. kép).

Az anya- és csecsemővédelmi munka népszerűsítése érdekében – országos mintára – számtalan ismeretterjesztő előadást szervezett a fiókszövetség: *„eddig tapasztalataink azt mutatják, miszerint ezen ismeretterjesztő előadások igen kedvezményesen vették fel a küzdelmet a tudatlanság, a babona és a rossz szokások ellen, és az anyákat a helyes csecsemőgondozás ismereteire megtanítva, jótékonyan hatottak a csecsemőhalálozás csökkentése szempontjából.”*⁸⁴ 1925 februárjában dr. Örfly Lajos az anyák és csecsemők védelme témájában tartotta meg nagy népszerűségnek örvendő beszámolóját.⁸⁵ Az iskolán kívüli népművelést célzó előadás-sorozatot változatos témákban szervezték meg a következő években. 1936-ban dr. Halmos Andor tanügyi tanácsos, királyi tanfelügyelő *A gyermek a családban*, majd Drégelyi Etelka vezetővédőnő *A lakás tisztántartása*, végül Emödi

⁷⁷ TMU 1926. június 19. (VIII. évf. 24. sz.) 1.

⁷⁸ TMU 1930. május 21. (XII. évf. 39. sz.) 1–2.

⁷⁹ TMU 1930. augusztus 30. (XII. évf. 68. sz.) 4.

⁸⁰ TMU 1935. május 18. (XVII. évf. 41. sz.) 2.

⁸¹ TMU 1935. szeptember 18. (XVII. évf. 76. sz.) 3.

⁸² TMU 1934. június 9. (XVI. évf. 44. sz.) 3.

⁸³ TMU 1934. május 19. (XVI. évf. 39. sz.) 2.

⁸⁴ MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 2705/927. A Stefánia Szövetség anya- és csecsemővédelmi előadásainak szervezéséről.

⁸⁵ TMU 1925. január 31. (VII. évf. 4. sz.) 4.

olyan munkaterületünk, ahol önállóan, versenytárs nélkül dolgozunk, a fogházmisszió és büszkeségünk (...) a Stefánia egyesület támogatásával működő anya- és csecsemővédő szakosztály (...) Mind több és több anya látja be a helyes csecsemőgondozás, az állandó orvosi ellenőrzés szükségességét.”⁹⁰ De hogy nem volt küzdelemmentes az elsősorban a megelőzést, a prevenciót szorgalmazó intézet elismertségének kivívása, a Tolnamegyei Ujság 1928. januári beszámolójából is láthatjuk. „Az intézetet látogató közönség a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből tevődik össze, csupán a módosabb földmives asszonyoknál találunk kevés megértésre. Ők még mindig nem látják be, miért vigyék gyermekeiket egy intézetbe, ahol gyógyítással nem foglalkoznak, hanem ami sokkal fontosabb, csak a bajt megelőző jó tanácsokkal szolgálnak.”⁹¹ Ugyanakkor 1934-ben a vármegyei vezetés elismerő szavait tolmácsolta a helyi sajtó. Dr. Perczel Béla alispán 1934 decemberében tartott időszaki jelentésében a Stefánia Szövetség „megyebeli tekintélyes működéséről” számolt be.⁹²

A csecsemővédelmi munka szükségszerűségét és az intézet működése révén elért sikereket a helyi szervezet statisztikai adatokkal is törekedett igazolni. „Mióta Szekszárdon működik védőintézet, sikerült a csecsemőhalálozást 1922-től 1930. december 31-vel bezárólag 17,37%-ról 9,4%-ra lecsökkenteni. Tehát a csecsemőhalandóság a munkás nyolc év alatt 7,92%-al csökkent.”⁹³ – tájékoztatott a védőintézet főorvosa 1931 júliusában írt levelében. Az 1933-as szakosztályi jelentésében Gockler Györgyné elnök az alábbi adatokat ismertette: „Az 1922. évben még 17 százalékos gyermekhalandóság a szakosztály működése eredményeképpen 8,2 százalékra szállt le.”⁹⁴ Ugyan nincs információnk arról, hogy milyen szempontrendszer alapján készültek az alábbi felmérések, azonban a csecsemőhalálozási adatok számottevő csökkenése mégiscsak tevékenységük nélkülözhetetlenségét támasztotta alá, egyúttal az anya- és csecsemővédelem széles körben való kiterjesztését is sürgetve.

A JÁRÁSI SZERVEZET KIALAKULÁSA

Tolna megyében az anya- és csecsemővédelem erőteljesebb megszervezése, és az Országos Stefánia Szövetség keretébe történő beillesztése a húszas évek második felében indult meg. A szekszárdi szerveződést követően, 1927. december 1-vel Pakson is megnyílt az anya- és csecsemővédő intézet, amely a Deák Ferenc utcában, a község által megvásárolt Novák-villa földszinti helységeiben kezdte meg működését. Vezetésével dr. Grünfeld főorvost bízták meg, az adminisztrációs teendőket Sauly Lenke, a szövetség központjából kirendelt védőnő látta el.⁹⁵ Működési rendjükéről így számolt be az intézet vezető főorvosa: „A védőnő felkeresi és meglátogatja a községben levő csecsemőket és kisdedeket 3 éves korig, azokról jegyzéket vezet. Azokat beutalja átlag két hetenként (szükség szerint gyakrabban is) a védőintézetbe az orvosnak bemutatás, vizsgálat és ha esetleg betegek, gyógykezelés végett is. Az intézetben minden hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken (ünnepnapokat kivéve) d.e. 8–10-ig hivatalos óra tartatik, amikor is a jelzett bemutatások, vizsgálatok és gyógykezelések történnek. Az intézet működése kiterjed a terhes anyákra, akiket a védőnő szintén felkeres, s rendszeres vizsgálatra az intézetbe az orvoshoz beutal. Ezek számára minden szombaton d.e. 8–10 óra között van rendelés az intézetben.”⁹⁶ Az épület emeleti helységeiben átmeneti ideig szülőotthon is működött, amely azonban a gazdasági válság idején – 1931 novemberében – megszűnt.⁹⁷

Az 1927. december 18-án Becht Ödönné vezetésével újjáalakult paksi fiókszövetség a következő

⁹⁰ MNL TML X.207. Szekszárdi Szociális Misszió Társulat iratai. A Szociális Misszió Társulat 1924. november 26-án kelt jelentése.

⁹¹ TMU 1928. január 7. (X. évf. 2. sz.) 6.

⁹² TMU 1934. december 15. (XVI. évf. 98. sz.) 1.

⁹³ MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 12964/1931. A szekszárdi védőintézet kérelme újabb védőintézetek szervezéséhez.

⁹⁴ TMU 1933. május 3. (XV. évf. 35. sz.) 1–2.

⁹⁵ TMU 1927. december 3. (IX. évf. 49. sz.) 5.

⁹⁶ MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 95/931. Dr. Grünfeld Adolf 1928. január 7-én kelt levele a dunaföldvári járás főszolgabírójának.

⁹⁷ TMU 1931. november 14. (XIII. évf. 90. sz.) 3.

években már aktív társadalomszervező tevékenységet folytatott. A befolyt tagdíjakból és adományokból főként tejet és csecsemőkelengyét juttatott a rászorulóknak, emellett számos jótékony célú műsort is rendezett. Ahogy a zenés felvonulással egybekötött gyermeknap ünnepélyek, a farsangi műsoros estélyek, úgy a június hónapban megrendezett könyvnap árusítás teljes haszna is a paksi védőintézet munkáját segítette.⁹⁸ *„Örömmel és jóleső büszkeséggel jelenthetem, hogy ezen intézetet Paks község közönsége, már rövid fennállása alatt is megkedvelte, iránta nagy bizalmat tanúsított, mit leginkább bizonyít azon körülmény, hogy intézetünk a téli zord időjárás dacára is, naponta átlag 6–8 csecsemő (egészséges és beteg) vegyesen keresi fel, s átlag 2–3 terhes anya fordul hozzánk (a szombati rendeléseken).”*⁹⁹

A következő években a védőintézetek száma csak lassan gyarapodott Tolna megyében. Az 1929-ben Dunaföldváron¹⁰⁰ létrehozott tanácsadóval a húszas évek végére még csak három ilyen intézmény működött a megyében. Az intézetek létesítésének és fenntartásának a helyi hatóságokra háruló – sok esetben vállalhatatlan – költségei azonban anyagi eszközök hiányában egy időre gátat szabtak a szövetség további megyebeli terjeszkedésének. *„Arra, hogy a szükséges pénzt társadalmi úton teremtsen elő, gondolni sem lehet, mert a lakosság olyan súlyos anyagi gondokkal küzd, hogy gyűjtésre gondolni sem lehet.”* – írta a völgyeségi járás főszolgabírája 1931. szeptember 3-i levelében.¹⁰¹ A gazdasági világválság évei sem kedveztek a Stefánia Szövetség terjeszkedésének. Az addig stabil állami támogatások a húszas-harmincas évek fordulójára elapadtak, a szövetség terjeszkedése megtorpant.

A súlyos gazdasági nehézségek ellenére azonban az Országos Stefánia Szövetség minden erejét latba vetve igyekezett az anya- és csecsemővédelem területén addig elért eredményeket megtartani. Felértékelődött a fiókszövetségek szerepe, hiszen az állami támogatások csökkenésével rájuk hárult az anyagi erőforrások előteremtése. Az adománygyűjtések és ünnepélyek szervezéséből származó bevételeket részben segélyezésre, részben pedig meglévő intézeteik fenntartására fordították. A Stefánia Szövetség tevékenysége tehát egyre inkább kétféle irányt vett. Munkájuk részben a védőintézetekhez kötődően, a szakorvosok és védőnők által ellátott egészségügyi szakmunkára, részben pedig a helyi fiókszövetségek keretében – a helyi társadalmi erők összefogásával – történő szociális, karitatív munkára terjedt ki.¹⁰²

A Stefánia Szövetség anya- és csecsemővédő munkájának terjeszkedése csak a harmincas években kapott új lendületet Tolna megyében. Bonyhádon 1933. február 1-vel nyílt meg a szövetség anya- és csecsemővédő intézete, amely működését hamarosan Nagymányok község területére is kiterjesztette.¹⁰³ *„A gyermekmentés szempontjából nagy jelentőségű intézmény hasznát Nagymányok község felismervén, évi állandó támogatást szavazott meg a bonyhádi anya- és csecsemővédőnek.”*¹⁰⁴ A bonyhádi fiókszövetség névjegyzékében a fiókegylet elnöke dr. cecei Kurz István főszolgabíró, illetve társelnöke Perczel Irma és Bauer József szentszéki tanácsos plébános igazgató mellett dr. Blum János járási orvos, dr. Bockmüller Miklós bonyhádi, valamint dr. Dimb János nagymányoki lakosok neve is szerepelt.¹⁰⁵ 1934. júliusi közgyűlésen a fiókszövetség elnöke, dr. Kurz István főszolgabíró, a *„fiókszövetség életképességének fokozása céljából előadás, vagy mulatság tartását indítványozta.”*¹⁰⁶

⁹⁸ TMU 1934. június 23. (XVI. évf. 48. sz.) 2.

⁹⁹ MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 95/931. Dr. Grünfeld Adolf 1928. január 7-én kelt levele a dunaföldvári járás főszolgabírájának.

¹⁰⁰ *„Az Országos Stefánia Szövetség Dunaföldváron anya és csecsemővédő intézményt létesít. A község képviselőtestülete felismerve az intézmény hatalmas jelentőségét, kimondotta, hogy a szervezet részére ingyenes rendelőhelyiséget és a védőnő számára megfelelő lakást biztosít.”* TMU 1929. február 13. (XI. évf. 8. sz.) 4.

¹⁰¹ MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 12964/931. A völgyeségi járás főszolgabírájának jelentése a járás közegészségügyi állapotáról.

¹⁰² KISS 2004, 113–114.

¹⁰³ TMU 1933. február 1. (XV. évf. 9. sz.) 3.

¹⁰⁴ TMU 1935. október 5. (XVII. évf. 81. sz.) 3.

¹⁰⁵ MNL TML X.212. Bonyhádi Stefánia Fiókszövetség iratai. A Bonyhádi Fiókszövetség tisztikarának névjegyzéke.

¹⁰⁶ MNL TML X.212. Bonyhádi Stefánia Fiókszövetség iratai. A fiókszövetség 1934. július 2-i közgyűlésének jegyzőkönyve.

A védőnő javaslatára a közgyűlés a gyermeknap megrendezéséről határozott, amelynek időpontját szeptember első vasárnapjára tűzték ki, a tél folyamán pedig előadással egybekötött multság megtartásáról is döntöttek.¹⁰⁷ Itt is láthatjuk tehát, hogy mennyire fontos szerepe volt a fiókszövetségek szervezőmunkájának. A jótékonyági eseményekkel, ünnepélyekkel, műsoros estekkel nem csupán a fiókszövetségek szociális, karitatív tevékenységét segítették elő, hanem egyúttal tehát a helyi szervezetek fennmaradását is biztosították.

Tervben volt az anya- és csecsemővédelem kiépítése kisebb településeken is. *„Bár a mai rendkívül súlyos gazdasági viszonyok között az ilyen intézmények igen nagy terhet jelentenek, de ezek támogatásától nem lehet eltekinteni, mert amikor a legnagyobb a nyomor, akkor van a legnagyobb szükség ilyen intézményekre.”*¹⁰⁸ Tolna, Dombóvár, Hőgyész, Tamási, Gyöngyös településeken is szorgalmazta tehát az Országos Stefánia Szövetség a szervezőmunkát. A szóban forgó településeken azonban a tervezett intézetek felállítására – vélhetően a szükséges anyagi erőforrások hiányában – ekkor még nem, vagy egyáltalán nem került sor.

A kisebb kezdeményezések kudarcával szemben 1934-ben újabb járási székhelyen, Tamásiban¹⁰⁹ alakult meg az Országos Stefánia Szövetség csecsemővédő intézete. E célból Tamási község a régi járásbíróház épületéből hat helyiséget bocsátott a létesítendő intézet rendelkezésére.¹¹⁰ Tamásiban az intézet ünnepélyes megnyitójára november 17-én került sor,¹¹¹ amelynek vezetését dr. Günther Kornél vállalta el díjazásmentesen. Az egészségvédelem szervezésében Séfel Margit és Bíró Katalin védőnők működtek közre. *„(...) a közönség máris szeretettel és bizalommal keresi fel a védőintézetet.”* – írta a Tolnamegyei Ujság december 8-án.¹¹² A Tamási Anya- és Csecsemővédő Intézethez legkorábban Értény és Szakály települések csatlakoztak.¹¹³ Két évvel később itt az intézet keretében tejkonyha is létesült,¹¹⁴ tevékenységét ekkor már Majsamiklósvárra és a hozzá tartozó településekre is kiterjesztette. Működési területének tágítása azért is volt fontos, mert ahogy Szemcséd község 1936-os képviselő testületi közgyűlésének jegyzőkönyve utal rá: *„az anya- és csecsemővédelmi munkára leginkább a tanyai területen lakó védencek vannak rászorulva, akik orvosi segítségtől távol, elmaradottság és babonák közt élnek.”*¹¹⁵ Az intézet védőnői tehát Szemcséd községet és a tamási szőlőhegyet is rendszeresen látogatták.¹¹⁶ A fiókszervezet munkájának eredményességét a csecsemőhalálozási arányszámok javulásával is igyekeztek alátámasztani. *„A védőintézet egész területén együttesen 10,84 százalék [a csecsemőhalálozás] a múlt évi 12,44 százalékkal szemben. Az intézet védenicei között a halálozási arányszám nulla, vagyis akiket az intézetbe rendszeren behoztak tanácsadásra, azok közül miként a múlt évben, úgy ez évben sem halt meg egy sem.”*¹¹⁷ A tamási szervezet felállításával a megyében ötre emelkedett a csecsemőhalandóság visszaszorításáért küzdő tanácsadó intézetek száma.

A Stefánia Szövetség utolsó védőintézetét a megyében 1936-ban Tolnán szervezte meg dr. Dallmann Gusztáv vezetésével.¹¹⁸ Egy évvel később a tolnai intézet Faddra is kiterjesztette működését, ahol az orvosi teendőket dr. Németh Zoltán községi orvos látta el.¹¹⁹

¹⁰⁷ MNL TML X.212. Bonyhádi Stefánia Fiókszövetség iratai. A fiókszövetség 1934. július 2-i közgyűlésének jegyzőkönyve.

¹⁰⁸ TMU 1933. március 25. (XV. évf. 24. sz.) 4.

¹⁰⁹ A tamási fiókszövetség másfél évvel korábban, 1933. június 15-én alakult meg. MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 152/1936. A tamási fiókszövetség alakuló üléséről.

¹¹⁰ TMU 1934. március 21. (XVI. évf. 21. sz.) 3.

¹¹¹ TMU 1934. november 14. (XVI. évf. 89. sz.) 3.

¹¹² TMU 1934. december 8. (XVI. évf. 96. sz.) 1.

¹¹³ TMU 1934. március 17. (XVI. évf. 22. sz.) 5.

¹¹⁴ TMU 1936. április 22. (XVIII. évf. 32. sz.) 1.

¹¹⁵ MNL TML IV.404.b. Tolna vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok 19388/939. Szemcséd község képviselőtestületi közgyűlésének jegyzőkönyve, 1936.

¹¹⁶ TMU 1936. április 22. (XVIII. évf. 32. sz.) 1.

¹¹⁷ TMU 1936. április 22. (XVIII. évf. 32. sz.) 1.

¹¹⁸ TMU 1936. április 25. (XVIII. évf. 33. sz.) 2.

¹¹⁹ TMU 1937. március 10. (XIX. évf. 18. sz.) 6.

Hogy hogyan épült fel a Stefánia Szövetség Tolna megyei szervezete a harmincas évek végén – az országos szervezet közel negyedszázados fennállásának alkonyán – arról a szövetség 1939. évi jelentéséből tájékozódhatunk.¹²⁰ Láthatjuk, hogy a szövetség tehát a nagyobb lélekszámmal rendelkező településeken, járási központokban hozta létre intézményeit.

Bonyhád (242. sz. védőintézet). Vezető orvosa dr. Bockmüller Miklós, vezető védőnője dr. Szalkay Béláné. Tejkonyhával rendelkezik. Kapcsolt település: Nagymányok (dr. Dimb János).

Dunaföldvár (182. sz. védőintézet). Vezető orvosa dr. Bozóky István, vezető védőnője dr. Kovácsy Árpádné.

Paks (134. sz. védőintézet). Vezető gyermekvédelmi orvosa dr. vitéz Tölgyessy Sándor, az intézet anyavédelmi tanácsadója dr. Resch Béla, vezető védőnője Tímár Erzsébet. Tejkonyhával rendelkezik.

Szekszárd (31. sz. védőintézet). Vezető anyavédelmi orvosa dr. Lichtenberg Andor, gyermekvédelmi tanácsadó orvosa dr. Fehér Márton, vezető védőnője Drégely Etelka. Tejkonyhával rendelkezik.

Tamási (278. sz. védőintézet). Vezető orvosa dr. Kiss Lajos, vezető védőnője Emődi Janka. Tejkonyhával rendelkezik. Kapcsolt település: Majsamiklósvár és Szemcséd.

Tolna (308. sz. védőintézet). Vezető orvosa dr. Dallmann Gusztáv, vezető védőnője dr. Löbl Ferencné. Kapcsolt települések: Mőzs (dr. Zakál Miklós) és Fadd (dr. Németi Zoltán).

A következő években a Stefánia Szövetség szervezésében már újabb védőintézet nem létesült a megyében. A harmincas évek második felében ugyanakkor már – országos mintára – nagy ütemben zajlott az anya- és csecsemővédelmet is felkaroló zöldkeresztes mozgalom Tolna megyei kiépülése.

A ZÖLDKERESZTES MOZGALOM TOLNA MEGYEI SZERVEZŐDÉSE ÉS A STEFÁNIA SZÖVETSÉG MEGSZŰNÉSE

Az 1920-as évek közepén került sor a központosított egészségügyi és egészségvédelmi szerv¹²¹ – a Magyar Királyi Országos Közegészségügyi Intézet – felállítására (1925. évi XXXI. törvénycikk), amely 1927. július 1-jén kezdte meg hivatalos működését.¹²² Mint központosított egészségvédelmi – állami népegészségügyi – szervezet, működését a Stefánia Szövetséggel párhuzamosan, de annál szélesebb feladatkörrel fejtette ki. Amellett, hogy jelentős oktatásszervezői tevékenységet folytatott,¹²³ új alapokra helyezte az anya- és csecsemővédelmi munkát is. A súlyos közegészségügyi helyzet miatt a kisebb települések, a falvak támogatása elsődleges kérdéssé vált.¹²⁴ Az OKI szervezésében, Johann Béla vezetésével kibontakozó zöldkeresztes mozgalom tehát a kisebb települések egészségvédelmét látta el, elsősorban a falvakban, tanyaközpontokban építette ki egészségvédelmi hálózatát.

A vidéki egészségvédelem szervezésében kulcsszerepet játszó zöldkeresztes védőnők szerteágazó tevékenységet folytattak. A szervezet védőnői az anya- és csecsemővédelmen kívül bekapcsolódtak az iskolásgyermek egészségvédelmébe, a szegény betegek gondozásába, valamint a legveszélyesebb fertőző betegségek (tüdőbetegség, malária, nemi betegségek stb.) elleni küzdelembe is. A zöldkeresztes szolgálat általános családgondozó munkát folytatott vidéken. A mozgalom alapelve volt, hogy a család egy tagjának betegsége kihat az egész családra, ezért a család egészével való foglalkozást szorgalmazta. Védőnőik napi kapcsolatba kerülve a falu lakóival ott oktató, nevelő tevékenységet is folytattak.

A zöldkeresztes mozgalom keretében nemcsak a védőnői munka rendszere, de a védőnők képzé-

¹²⁰ Jelentés 1940, 60–96.

¹²¹ Az állami fennhatóságú, központi egészségvédelmi intézmény felállítására már a 19. század második felében is voltak javaslatok, megvalósítására azonban csak a két világháború között került sor. KISS 2015, 61–65.

¹²² KISS 2004, 117.

¹²³ Tisztiorvosi továbbképző és községi, körorvosi tanfolyamokon kívül az egészségügyi segédszemélyzet képzését is szervezte az OKI, egységesítve az addig szétforgácsolt ápoló- és védőnőképzést az Állami Ápoló és Védőnőképző Intézet keretében.

¹²⁴ KISS-TÓTH 2015, 3.

se is változott. 1930-tól az OKI felügyelete alatt álló Magyar Királyi Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézet keretében, egységesített tananyaggal és vizsgaanyaggal zajlott az ápolónők és a védőnők oktatása.¹²⁵ A bentlakásos képzésre gimnáziumi érettségivel, vagy óvónői/tanítónői oklevéllel rendelkező 18–30 év közötti nők jelentkezhetnek. A több hónapos gyakorlati képzés után az oklevéllel rendelkező védőnőket falusi egészségvédelmi körzetekbe osztották be. Fizetésük a tanítói javadalmaszónak felelt meg. A védőnő szakma elismertsége ekkor a tanító megbecsültségével vetekedett. Egyenruhájukon a védőnői hivatást jelképező zöld kereszt volt látható.¹²⁶

Az általános egészségvédelem kiépítése – a kormányzati tervek alapján – 1933-tól vette kezdetét. Ekkor indult meg Tolna megyében is az egészségvédelmi körzetek szervezése.¹²⁷ A Simontornya és Környéke Egészségvédelmi Egyesület 1933-ban jött létre. A következő években működése kiterjedt a szomszédos puszták és Pálfa község területére is, összesen 6700 főre.¹²⁸ A rendszeres munkát a hatósági orvos és a mellé beosztott egészségügyi védőnők látták el.¹²⁹ Munkájukról néhány évvel később az alábbi értékelést olvashatjuk a Tolnamegyei Ujság hasábjain: *„Nagyon kívánatos volna több községben az ilyen intézmény megszervezése, mert a jól képzett és szociális érzékkel bíró védőnők könnyebben hozzáférhetnek a nép lelkéhez, oktatásuk, felvilágosító tevékenységük jobban talajra talál az egyszerűbb, tudatlanabb néprétegnél, mint az orvosé, akivel szemben bizonyos elfogultság is megnyilatkozik.”*¹³⁰

A simontornyai egészségvédelmi körzet megalakulását követően Szekszárdon is létrejött a zöldkeresztes egészségvédelem szervezete 1936 júniusában. Működését a régi kórház épületében kezdte meg. Az intézet védőnői a szegény betegek ápolása és szociális gondozása mellett a TBC és nemibetegségek szűrésében, tanácsadói és felvilágosító munkában is részt vettek. Ezt követően gyors ütemben épült ki a zöldkeresztes mozgalom Tolna megyében. 1939-ben a Stefánia Szövetség szervezésében működő hat védőintézet mellett a zöldkeresztes szolgálat további öt településen látta el az egészségvédelem szervezését. A Simontornyán, Szekszárdon, Felsőíregen, (Iregszemcse) működő állomásai mellett 1939-ben Decsen¹³¹ és Dombóváron¹³² is megkezdte az egészségvédelem szakszerű kiépítését. 1940-ben Bátára, a következő évben Mözsre, Nagydorogra és Faddra is kiterjedt a zöldkereszt működése.¹³³ Legfontosabb intézkedéseik közé, a szociális-élelmezési akciók (ingyenes cukor-, tej- és szappanakció), az ún. „zöldkeresztes akciók” szervezése tartozott. Rendszeresen indítottak gyermekétkeztetési akciókat, népelelmezési főzőtanfolyamokat is.

A Stefánia Szövetség és a zöldkeresztes mozgalom egészségvédelem-szervezés terén betöltött intézményi kettőssége 1940-ig fennmaradt. A második világháború kitörésével, majd a gazdasági helyzet súlyosbodásával egyre sürgetőbbé vált az egészségvédelem intézményrendszerének egységbe szervezése. 1941. január 1-vel, a 730/1940. BM és az 1000/1940. BM rendelettel Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a magyar egészségvédelmet egységesen az – OKI irányítása és felügyelete alá tartozó – Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat feladatává tette.¹³⁴ Ezzel az anya- és csecsemővédelmi rendszer működtetése is a zöldkeresztes szolgálat hatáskörébe került. Az Országos Stefánia Szövetség vidéki – így a Tolna megyei – szervezete (is) 1940. december 31-vel megszűnt. Intézményei, személyzeti állománya betagozódtak a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálatba.

¹²⁵ A Stefánia Szövetség anya- és csecsemővédőnő-képzése azonban ettől elkülönült, tehát nem kapcsolódott be az OKI által szervezett ápoló- és védőnőképzésbe. Különállását a szövetség megszűnéséig sikerült megtartani.

¹²⁶ KAHLICHNÉ 2015, 84–110; KISS-TÓTH 2015, 4; KISS 2015, 85.

¹²⁷ Azokon a településeken, ahol stefániai védőintézet mellett szerveződött meg a zöldkereszt tanácsadója, ott az anya- és csecsemővédelem nem került be a zöldkereszt tevékenységi körébe. Annak ellátása továbbra is a Stefánia Szövetség irányítása alatt maradt. KISS 2015, 72.

¹²⁸ TMU 1935. augusztus 14. (XVII. évf. 66. sz.) 3.

¹²⁹ TMU 1934. július 25. (XVI. évf. 57. sz.) 3.

¹³⁰ TMU 1936. augusztus 8. (XVIII. évf. 63. sz.) 2.

¹³¹ TMU 1939. szeptember 16. (XXI. évf. 73. sz.) 4.

¹³² TMU 1939. június 21. (XXI. évf. 49. sz.) 4.

¹³³ TMU 1941. április 23. (XXIII. évf. 30. sz.) 2.

¹³⁴ KISS 2015, 97.

Majd Johann Béla vezetésével Országos Egészségvédelmi Szövetség néven szerveződött újjá, de tevékenysége egyre inkább az egészségvédelem szociális feladatainak biztosítására korlátozódott. Mint a zöldkeresztes szolgálat társadalmi szervezete, a helyi társadalmat összefogó fiókegyletei révén az egészségvédelmi munka jobbára szociális természetű teendőit bonyolította le (szociális segélyezés, szociális intézmények létesítése, propaganda-előadások szervezése).¹³⁵

ÖSSZEFOGLALÁS

Az anya- és csecsemővédelem intézményrendszerének alapjait megteremtő Stefánia Szövetség országosan szervezte a terhes-, illetve csecsemőgondozói munkáját. Jelentős tevékenységét az állami és társadalmi szervek összefogásával volt képes kifejteni. Részben a társadalmi adakozásból, jótékonyágból származó bevételei révén, részben pedig a jelentős állami támogatásoknak köszönhetően igen hatékony és jól működő szervezetet épített ki mintegy negyedszázados fennállása alatt, komoly szerepet vállalva a lakosság egészségügyi körülményeinek javításában.¹³⁶ Egyúttal szervezőmunkájának köszönhetően – megalapozva a rendszeres védőnőképzést – útjára indította a magyar védőnői hivatás kialakulását. Működését elsősorban a nagyobb lélekszámmal rendelkező településekre terjesztette ki, az ország nagy részén a vidék, a falvak lakossága jobbára ellátatlan maradt. Ezt a hiányt volt hivatva betölteni a harmincas évektől az OKI szervezésében formálódó zöldkeresztes mozgalom. A Stefánia Szövetség 25 éves fennállása során, dacára minden nehézségnek, számottevő eredményeket könyvelhetett el.¹³⁷ Részben ennek a dinamikus növekvő szervezet tevékenységének volt köszönhető, hogy országszerte jelentős mértékben javultak a csecsemőhalálzási adatok. A csökkenés a védőintézettel rendelkező területeken és különösen a védőintézetek ellátásába vont csecsemők körében volt számottevő, ahogyan ezt a szövetség 1939. évi jelentésének adatai alapján láthatjuk, amelyet ha összehasonlítunk a védőintézettel nem rendelkező területek arányszámaival, a különbség úgy még szembetűnőbb. Bár számos más tényező is befolyásolta a halálzási mutatók csökkenését, a védőintézetek védenecire (tehát a Stefánia Szövetség ellátásába ténylegesen bevont csecsemőkre) vonatkozó adatok azonban egyértelműen a Stefánia Szövetség munkájának eredményességét tükrözik.¹³⁸

	1923	1926	1929	1932	1934	1937	1939
Összes csecsemőhalálzás	18,6	16,86	18,2	18,6	15	13,5	12,6%
Védőintézet nélküli területeken	19,3	17,7	18,8	19,6	16,4	14,8	14%
Védőintézettel bíró területeken	16	14,6	17,3	17,4	13,8	12,5	11,3%
Védőintézet védenecsei között	9,8	9,2	11,3	12,8	9,9	8,8	7,8%

1. táblázat. A csecsemőhalandóság alakulása Magyarországon a Stefánia Szövetség adatai (%) alapján (1923–1939)¹³⁹ (Forrás: Jelentés 1940, 41.)

Az országos statisztikák mellett a csecsemőhalálzási arányszámok alakulását a lokális adatok mérséklődésében is nyomon követhetjük. Dr. Csordás Jenő az 1896–1940 között vizsgált Tolna megyei csecsemőhalálzási statisztikája¹⁴⁰ jól szemlélteti a közel fél évszázad során bekövetkezett

¹³⁵ KAHLICHNÉ 2015, 88.

¹³⁶ KAHLICHNÉ 2015, 88.

¹³⁷ KAHLICHNÉ 2015, 65.

¹³⁸ SIMONIK 2015, 18.

¹³⁹ A csökkenő tendencia szemléltetésére csupán néhány, kiragadott év adatait közlöm.

¹⁴⁰ CSORDÁS 2009, 100–102.

változásokat. Az 5 éves periódusok adatait soronként összesítő táblázatból látható, hogy a századfordulón még 23% körüli csecsemőhalálozás, az első két évtizedben csak lassan mérséklődött, majd a húszas évektől a csökkenés mértéke egyre gyorsabb ütemű lett. Az 1930-as évek végére pedig felére csökkentek a halálozási arányszámok.¹⁴¹

1896–1900	228,12‰
1901–1905	232,03‰
1906–1910	217,33‰
1911–1915	219,64‰
1916–1920	202,41‰
1921–1925	186,01‰
1926–1930	157,62‰
1931–1935	145,09‰
1936–1940	119,45‰
1896–1940	196,28‰

2. táblázat. Csecsemőhalálozási arányszámok alakulása Tolna megyében, 1896–1940 (az élveszülöttek ‰-ben) (Forrás: CSORDÁS 2009, 100–102.)

A statisztikai adatsorok mögött meghúzódó konkrét okok feltárása azonban kétségtelenül sokkal komplexebb vizsgálatot igényelne. Hiszen ha csak a szervezet megyebeli működését vizsgáljuk, számtalan kérdés marad megválaszolatlan. Hogy milyen befolyást gyakoroltak működési területek az egyes fiókszövetségek, hogyan változott területi szerepvállalásuk következtében a csecsemőhalálozás mértéke az adott térségben, egyáltalán a lakosság mekkora hányadára sikerült kiterjeszteni védelmi munkájukat? Mindezen kérdések megválaszolása tehát további feltáró munkát igényel. A zöldkeresztes mozgalom bekapcsolódása az anya- és csecsemővédelmi munkába, kétségkívül szintén nagymértékben befolyásolta a csecsemőhalandósági mutatók alakulását, így ezzel kapcsolatban is felmerül a kérdés, vajon a zöldkereszt működése milyen arányban járult hozzá a halálozási arányszámok változásához?

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül mindazon tényezők hatását sem, amelyek – a szövetség 25 éves fennállásával párhuzamosan – ugyancsak nagymértékben befolyásolták a halálozási mutatók alakulását. Amellett, hogy nagy ütemben fejlődött az orvostudomány, jelentős fejlődésnek indult a közegészségügyi hálózat, kiszélesedett az egészségügyi ellátás köre, minősége; a gazdaság, a kultúra, az életmódbeli változások; továbbá a preventív intézkedések, a felvilágosító-oktató munka mind hozzájárult a csecsemőhalandóság mérséklődéséhez a két világháború közti időszakban. A számos egyéb tényező mellett a Stefánia Szövetség egészségvédelem szervezésében betöltött szerepe azonban kétségbevonhatatlan. Két és fél évtizedes fennállása során megteremtette és kiépítette a szervezett anya- és csecsemővédelem intézményes alapjait. Megszűnésével az anya- és csecsemővédelem jelentős korszaka zárult le.

¹⁴¹ CSORDÁS 2009, 102.

IRODALOMJEGYZÉK

- CSORDÁS 2009 CSORDÁS Jenő, *A gyermekek halálozása és annak okai Tolna megyében 1896–1940-ben*. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 12 (2009) 91–158.
- DEÁKY 2003 DEÁKY Zita, *A szoptatás, a dajkaság és a csecsemőhalandóság kérdései az orvostörténeti forrásokban (19. század első fele)*. Erdélyi Múzeum 65 (2003) 1–2. füzet 188–202.
- DEÁKY – KRÁSZ 2005 DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla, *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század)*. Budapest 2005.
- GAÁL 1989 GAÁL Ibolya, *A Stefánia Szövetség szervezetének története Szabolcs és Ung k.e.e. vármegyékben, 1915–1937*. Szabolcs-Szatmári Szemle XXIV (1989) 4. sz. 392–401.
- Jelentés 1936 *Jelentés az Országos Stefánia Szövetség 1935. évi működéséről*. Szerk. Keller Lajos. Budapest 1936.
- Jelentés 1937 *Jelentés az Országos Stefánia Szövetség 1936. évi működéséről*. Szerk. Keller Lajos. Kalocsa 1937.
- Jelentés 1938 *Jelentés az Országos Stefánia Szövetség 1937. évi működéséről*. Szerk. Keller Lajos. Kalocsa 1938.
- Jelentés 1939 *Jelentés az Országos Stefánia Szövetség 1938. évi működéséről*. Szerk. Keller Lajos. Kalocsa 1939.
- Jelentés 1940 *Jelentés az Országos Stefánia Szövetség 1939. évi működéséről*. Szerk. Keller Lajos. Kalocsa 1940.
- KAHLICHNÉ 2015 KAHLICHNÉ Simon Márta, *A védőnői hivatás története*. Budapest 2015.
- KAPPANYOS 2020 KAPPANYOS Ilona, „Hajlékában kell felkeresnünk őt”. *A védőnői modell kialakulása*. Sic Itur Ad Astra 72 (2020) 133–153.
- KAPPANYOS 2021 KAPPANYOS Ilona, *Zománc fürdőkád és fateknő. Csecsemőfürdetési tanácsok a 20. század eleji magyar gyermekápolási irodalomban*. Korall 22 (2021) 83. sz. 59–83. DOI: <https://doi.org/10.52656/korall.2021.01.003>
- KAPRONCZAY 2001 KAPRONCZAY Károly, *Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből*. Budapest 2001.
- KÁROLYI 1916 KÁROLYI Lászlóné, *Az anya- és csecsemővédelemről*. Budapest 1916.
- KELLER 1927 KELLER Lajos, *Két előadás a magyar anya- és csecsemővédelem köréből*. Budapest 1927. (Országos Stefánia Szövetség az anyák és csecsemők védelmével államilag megbízott szervezet kiadványai 37.)
- KISS 2004 KISS László, *Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében*. Korall 17 (2004) 107–137.
- KISS 2015 KISS László, *A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig*. Doktori (PhD) értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola. Kézirat. Budapest 2015.

- KISS-TÓTH 2015 KISS-TÓTH Emőke, *A védőnői hivatás történetének értékalakulási tendenciái*. Egészségtudományi Közlemények 5 (2015) 1. sz. 11–23.
- MADZSAR 1915 MADZSAR József, *Az anya- és csecsemővédelem országos szervezése*. Budapest 1915.
- MOHOS 1997 MOHOS Márta, *Az Élet, a meg nem született Élet, s a leendő Élet oltalmazása. A szervezett anya- és csecsemővédelem kialakulása Magyarországon*. In: *A természettudományok, a technika és az orvoslás a millenniumtól a millecentenáriumig (az 1996. évi anket anyag)*. Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Szerk. Vámos Éva – Vámosné Vigyázó Lilly. Budapest 1997, 99–104. <https://doi.org/10.23716/TTO.04.1997.23>
- MOHOS 2001 MOHOS Márta, *A demográfiai magatartás alakulása a XIX–XX. század fordulóján. Anya-, csecsemő-, és gyermekvédelem*. Történeti Demográfiai Évkönyv 2001, 433–443.
- PORNÓI 2010 PORNÓI Imre, *Bevezetés a szociális gondoskodás elméleti és történeti alapjaiba*. Nyíregyháza 2010.
- SIMONIK 2015 SIMONIK Péter, *A csecsemőhalandóság elleni védelem megszervezése Magyarországon. Az Országos Stefánia Szövetség tevékenysége 1915–1940 között*. Szociálpolitikai Szemle I (2015) 2–3. sz. 185–221.
- UGRON 1937 UGRON Gábor, *Előszó*. In: *Jelentés az Országos Stefánia Szövetség 1936. évi működéséről*. Szerk. Keller Lajos. Kalocsa 1937, 3–18. (Országos Stefánia Szövetség az anyák és csecsemők védelmével államilag megbízott szervezet kiadványai 115.)
- Uj Magyarország felé 1918 *Uj Magyarország felé. Az Országos Stefánia-Szövetség munkája*. Budapest 1918. (Az alábbi kiadvány melléklete: *A csecsemő táplálása*. Szerk. Az Uránia tejkonyha orvosi bizottsága. Budapest 1918. [Országos Stefánia Szövetség az anyák és csecsemők védelmével államilag megbízott szervezet kiadványai 21.]

RÖVIDÍTÉSEK

MNL TML	Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára
TMK	Tolnamegyei Közlöny, Szekszárd
TMU	Tolnamegyei Ujság, Szekszárd
TVMK	Tolnavármegye és a Közérdek, Szekszárd

***„Wenn nur auch mehrere in unserem Komitat dieses
gottbegeisterte, gutherzige Beispiel folgten“***

**Daten und Angaben zur Gründung des Landesmutterschutzvereins
„Stefánia“ im Komitat Tolna**

Das dramatische Problem der Säuglingssterblichkeit geriet in den Brennpunkt des Allgemeininteresses nach der Jahrhundertswende. Obwohl zahlreiche heilkunsthistorischen Quellen auch in den früheren Jahrzehnten mit den schwierigen Fragen dieses Themas erörterten, fungierte der Mutterschutz und Beratung lange nur im Rahmen der örtlichen Gesellschaftsorganisationen, Kirchen- und Gesellschaftsvereine und Freiwilligendiensten. Ein Landesverband wurde erst am Anfang des 20-ten Jahrhunderts gegründet und zwar zum Schutz der Mütter und den Säuglingen unter dem Namen „Landesmutterschutzverein Stefánia“.

In dieser Studie möchte ich überprüfen, wie die Institute der Mutterschutz- und Beratungsstellen ausgebildet worden sind, bzw. wie die örtlichen Stellen des Mutterschutzvereins Stefánia im Komitat Tolna zustande kamen. Neben der Gründung der zentralen Stelle in Szekszárd wurden erst in Paks und Dunaföldvár, später ab den 1930-er Jahren auch in den anderen Kreisstädten wie Bonyhád, Tamási und zuletzt in Tolna die örtlichen Stellen aufgebaut. In den 1930-er Jahren wurde in erster Linie durch die sog. Grünkreuzbewegung der Gesundheitsfürsorge der Landbevölkerung, d.h. auch in den kleinen Gemeinden und Ortschaften, immer mehr angenommen. Mit Rücksicht darauf, daß im Mittelpunkt meiner Forschung die Tätigkeit des Landesmutterschutzvereins Stefánia steht, so kann ich dieses Thema in meiner Schrift nur kurz durchblicken.

Während des etwa 25 jährigen Bestehens des Mutterschutzvereins Stefánia wurden die Grundsteine eines gut organisiertes Mutter- und Säuglingschutzorganes auch im Komitat Tolna gelegt und aufgebaut. Mit der Auflösung des Vereins wurde eine wichtige Zeitperiode des Mutter- und Säuglingschutzorganes abgeschlossen.